

De montessori-kenmerken 'leren kiezen' en 'reflecteren'

Onderzoek naar het versterken van autonomie van de leerlingen
ter bevordering van hun motivatie

Sanjay Ram & Adinda IJst
Academische werkplaats 2018/2019

Aanleiding en doel onderzoek

Het MCO is een middelgrote montessori-school met 50% reguliere klassen en 50% Internationale Schakelklassen (ISK). Het onderzoek van de vorige onderzoeksdocenten wordt door ons voortgezet. Het door hen gesignaleerde probleem van een gebrekkige motivatie bracht hen bij de Zelfdeterminatie Theorie (ZDT). De ZDT stelt dat de bevrediging van de basisbehoeften autonomie, relatie en competentie essentieel is voor een goede motivatie (Deci & Ryan, 2000).

Dit onderzoek neemt de basisbehoefte autonomie onder de loep. Het ervaren van autonomie is belangrijk voor een goede kwaliteit van motivatie. De montessori-kenmerken 'leren kiezen' en 'reflecteren' dragen bij aan vergroting van de perceptie van autonomie bij de leerling. Wij brengen in kaart hoe de stand van zaken is met betrekking tot deze kenmerken, hoe de docenten denken over deze kenmerken en of er mogelijkheden zijn om de bestaande situatie met betrekking tot deze specifieke autonomiebevorderende montessori-kenmerken te verbeteren, met als doel op deze manier de motivatie van de leerlingen ten goede om te buigen.

Leren kiezen

Keuze aanbieden is een belangrijke component van een autonomiebevorderende docentstijl. In de door het wetenschappelijk bureau van de Nederlandse Montessori Vereniging (NMV) opgestelde nota 'Het Montessorionderwijs in de 21^e eeuw' wordt het begrip 'keuzevrijheid' voor middelbare scholieren als volgt omschreven: "De school biedt keuzemogelijkheden om de leerlingen de gelegenheid te geven hun eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid te ervaren en te oefenen. De inhoudelijke keuzemogelijkheden zijn beperkt door de eisen die de cultuur aan de opgroeiende leerling stelt. De leerling krijgt keuzemogelijkheden binnen de mogelijkheden die de didactische overwegingen toelaten" (Lockhorst et al., 2001). De keuzevrijheid wordt dus tegelijkertijd ingeperkt. In een 'ideale' montessori-les biedt de docent keuzemogelijkheden, maar geeft tegelijkertijd ook kaders, zoals het moeten voldoen aan de doelen en eisen die landelijk gesteld worden aan het onderwijs. En ook zullen beperkingen moeten worden opgelegd aan niet-zinnige of storende bezigheden. De normen die de school hanteert en de wettelijke eisen vormen de basis waarbinnen de leerling in vrijheid handelen kan. Naarmate de leerling vordert in de ontwikkeling van de wil, van moraliteit en sociale relaties, worden de kaders

ruimer en de keuzemogelijkheden groter (NMV, 2016). Het beperken van een ongelimiteerde vrije keuze, zoals Montessori dat voorstaat ('vrijheid in gebondenheid'), wordt door recent wetenschappelijk onderzoek onderbouwd. Het bieden van structuur kan voorkomen dat de motivatie minder wordt als er te veel keuze is (Katz & Assor, 2007). Autonomie-ondersteuning en structuur gaan dus goed samen en kunnen gezien worden als twee complementaire dimensies (Hospel & Galand, 2016; Vansteenkiste et al., 2012; Sierens et al., 2009).

Op sommige montessori-scholen worden keuzewerkijd-uren (KWT) aangeboden aan de leerlingen. Tijdens deze uren kunnen leerlingen zelf bepalen waaraan ze willen werken, ze kunnen zachtjes overleggen, de docent loopt rond en geeft uitleg aan de leerlingen die daarom vragen en helpt als het nodig is. Het doel is dat leerlingen zelf verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leerproces, bewust kiezen, zelf plannen, zelfstandig werken en zelfstandig leren. Het is de bedoeling dat er per schoolvak studiewijzers worden gemaakt zodat de leerlingen in hun eigen tempo kunnen werken tijdens deze uren (Sol & Stokking, 2008). Dit is een concreet voorbeeld van autonomiebevordering van de leerling, waarbij zowel 'leren kiezen' als 'reflecteren' (in de ruime betekenis van zelfgereguleerd leren) aan bod komen.

Reflecteren

Reflecteren of zelfevaluatie is een onderdeel van zelfgereguleerd leren, een veelomvattend begrip, waarbij de lerende de regie over zijn eigen leren voert. Reflecteren is hiermee een autonomiebevorderende leerstrategie die de docent kan aanbieden en aanmoedigen. Ook 'reflecteren' is vastgelegd als een van de montessori-kenmerken. Zelfevaluatie, de leerlingen stimuleren om hun werk en voortgang op waarde te schatten, is een van de manieren om tegen te gaan dat leerlingen zich alleen focussen op een te behalen voldoende of dat ze een opdracht overschrijven zonder deze te begrijpen, alleen om er vanaf te zijn, wat vooral bij minder-presterende leerlingen vaak voorkomt. Door leerlingen zelf hun werk en progressie te laten evalueren, benadrukken docenten het belang van het leren zelf en leggen zij minder nadruk op de cijfers (Woolfolk, 2008, p. 463).

De capaciteit om kritisch te kunnen reflecteren op nieuwe ervaringen is tevens een voorwaarde voor het vergroten van autonomie. Bepaalde nieuwe feiten moeten namelijk als relevante input voor het reflectieproces herkend kunnen worden. Om autonoom te kunnen zijn moet de 'agent' in staat zijn om te reflecteren op een bepaalde waarde om zich zo te kunnen distantiëren van een bepaalde waarde of om die waarde te kunnen beschouwen met betrekking tot andere waarden of vanuit een normatief of evaluatief perspectief (Blöser et al., 2009).

Dat leerlingen kunnen reflecteren is dus nodig voor het bevorderen van hun autonomie en tegelijkertijd is reflectie een onderwijsstrategie die autonomie ondersteunt: voorwaarde en resultaat ineen.

Onderzoeksmethode en deelnemers

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen hebben we drie onderzoeksmethodes gebruikt:

1. Om de werkelijke situatie te onderzoeken hebben we zes lessen geobserveerd.
2. Om de mening en visie van de 115 docenten te onderzoeken hebben we schoolbreed een vragenlijst met open en gesloten vragen verstuurd, met 43 respondenten.

3. Op 13 juni is er een focusgroepgesprek gehouden met zes docenten, waarvan er eerder bij vier docenten in de les geobserveerd was. In dit gesprek hebben we ons gefocust op de kansen ter verbetering van 'leren kiezen' en 'reflecteren' en het vergroten van de autonomie van de leerlingen in bredere zin.

Resultaten per onderzoeksvraag

1. Hoe geven de docenten op het MCO vorm aan de montessori-kenmerken 'leren kiezen' en 'reflecteren'?

Uit alle drie de onderzoeksmethodes (lesobservaties, vragenlijst en focusgroepgesprek) blijkt dat docenten op verschillende manieren vorm geven aan 'leren kiezen': keuze in opdrachten, onderwerp, werkvorm, samenwerkingsvorm, volgorde van taken, tempo, materiaal en niveau. Sommige docenten bieden extra opdrachten en verrijkingstof aan met keuzekaarten.

'Reflecteren' gebeurt op de volgende manieren: terugblikken op de les in een klassengesprek, elkaar peerfeedback geven, met een evaluatieformulier of een reflectiekaart, een individueel gesprek of met een spelletje.

2. In hoeverre vinden de docenten het belangrijk om de montessori-kenmerken 'leren kiezen' en 'reflecteren' toe te passen in hun les?

Na de analyse van de kwantitatieve data gaf de Cronbachs alpha een goede betrouwbaarheid aan ($\alpha = 0.75$). Het merendeel van de respondenten geeft aan dat zij het belangrijk vinden om keuze aan te bieden in de les (88,1%: helemaal mee eens + mee eens). 'Reflecteren' vinden zij zelfs nog iets belangrijker (90,3%).

Belangrijk?	Keuze aanbieden (%)	Reflecteren (%)
helemaal mee eens	31,0	29,3
mee eens	57,1	61,0
weet ik niet	7,1	7,3
niet mee eens	4,8	2,4

Hoe vaak?	Keuze aanbieden (%)	Reflecteren (%)
elke les	14	11,6
vaak	30,2	27,9
soms	51,2	55,8
zelden	4,7	4,7

Goed idee?	Keuze Werk Tijd (KWT) (%)	Werkplanner (%)
ja	59,5	59,5
misschien	31,0	28,6
nee	9,5	11,9

3. Waar liggen kansen voor verbetering?

- Welke belemmeringen ervaren de docenten met betrekking tot het toepassen van deze montessori-kenmerken?

In de vragenlijst geven de docenten aan dat ze als belemmeringen om 'leren kiezen' aan te bieden ervaren: tijdgebrek, geen voorbereide leeromgeving (door bijv. geen vast lokaal) en

dat het curriculum moet worden uitgelegd. Als belemmeringen om 'reflecteren' aan te bieden worden genoemd: tijdgebrek, de taal, de cultuur, 'niet ieder kind is er klaar voor' en 'het schiet er vaak bij in'.

- Wat hebben de docenten nodig om deze montessori-kenmerken te versterken in hun onderwijs?

De respondenten doen de volgende suggesties:

- Meer zelfontworpen lessen, minder methode-gestuurd werken, bijvoorbeeld door de uitwisseling van lessen (in Sharepoint), waarin een format voor 'leren kiezen' en 'reflecteren' wordt opgenomen.
- Voorbereide leeromgeving (o.a. met een vast lokaal)
- Schoolbrede aanpak
- KWT met werkplanners (59,5% vindt dit een goed idee; de antwoorden op beide vragen correleren met elkaar), maar wel onder goede voorwaarden. En geef het dan ook de tijd.

Conclusies

De meerderheid van de docenten van het MCO vindt 'leren kiezen' en 'reflecteren' belangrijk. Toch past meer dan de helft van de docenten (51,2% voor 'leren kiezen' en 55,8% voor 'reflecteren') dit alleen maar 'soms' toe in de les. Tijdgebrek, curriculumdruk en logistieke belemmeringen zitten in de weg.

Veel docenten voelen zich betrokken, vinden het vergroten van de autonomie belangrijk en staan open voor verbeteringen. Zij geven aan dat zij onder goede voorwaarden graag met KWT in combinatie met werkplanners aan de slag willen gaan. Maar in deze goed voorbereide omstandigheden liggen de uitdagingen. Voldoende tijd om de werkplanners en lesmateriaal samen te stellen, meer vaste lokalen, een goede organisatie en een schoolbrede aanpak worden als voorwaarden genoemd om de autonomiebevorderende maatregelen zoals KWT te doen slagen.

Aanbevelingen uit het focusgroepgesprek

- Formatief leren, werken en toetsen (is ook autonomiebevorderend!)
- Werken met rubrics om tot een goede feedback te komen (is gerelateerd aan formatief toetsen en werkplanners)
- Plannen concreet maken
- Meer keuzes, minder methode
- Nadenken over KWT (over aanpak, organisatie, benodigde tijd)
- Projectmatig onderwijs, levensecht leren, portfolio-systeem
- Vakken integreren, werkelijke opdrachten, praktische toepassingen, naar buiten

